

В. Горвий, доктор історичних наук, професор, заступник генерального директора Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського:

«**Національна наука і національний інтерес.** Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується двома рисами, що базуються на спільній основі: активізацією глобальних впливів, що відбувається на базі розвитку глобальної інформатизації, і прискоренням процесу впровадження змістовної основи суспільно значущих інформаційних ресурсів у практику суспільного життя. Стаючи дедалі ефективнішою, впливовою складовою процесу суспільних перетворень, постійно оновлювана інформація набуває більш вагомій суспільної цінності. У сучасних дослідженнях знаходить переконливе обґрунтування думка про те, що нове суспільство може стати (і de facto стає) менш егалітаристським, ніж попереднє. При цьому капітал, як основа впливу й могутності, у наш час розвивається більшою мірою не фізичною працею, а знаннями, які є унікальним виробничим фактором ¹, що користується все більшим попитом при обмеженій на сьогодні пропозиції. Нові можливості соціальної мобільності дедалі більшою мірою підкреслюють елітарний характер майбутнього соціального устрою ², основним критерієм якого стане наукоємність розвитку.

З точки зору суспільного прогресу, таким чином наукова інформація в структурі інформаційних ресурсів стає найважливішою, оскільки мета її творення прямо пов'язується з перетворюючою діяльністю суспільства. І тому розвиток наукової інформації є важливим показником життєздатності нації та держави в інформаційному суспільстві. Національний внесок у загальноцивілізаційні надбання нової наукової інформації визначатиме – і нині вже дедалі більшою мірою визначає – місце кожної нації й держави у світовій суспільній ієрархії. Таким чином, «наприкінці ХХ ст., всупереч егалітарним стереотипам постіндустріальної романтики, з'явився *привид нової глобальної ієрархії*, що енергійно реалізує проект багатоярусного станового світу» ³.

З огляду на розвиток цих тенденцій у контексті еволюції сучасних національних процесів в Україні сьогодні ми маємо чітко визначитися з тим, на яке місце в новій світовій ієрархії має претендувати Україна, українська нація. Ми можемо зекономити на вітчизняній науці, розвитку вітчизняних технологій і повністю перетворитися в споживачів наданих нам передовими країнами інформаційних продуктів. Звичайно ж, що на їхніх умовах і з урахуванням їхніх

¹ Geus Arie de. The Living Company. – Boston: Harvard Business School Press, 1997. – p. 18.

² Lasch Christopher. The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy. – New York, London: W. W. Norton & Co., 1995. – p. 41.

³ Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика / укл. Кононов І. Ф. (наук. ред.), Бородачов В. П., Топольський Д. М. – Луганськ: Ольма-матер-Знання, 2002. – С. 40.

інтересів. У зв'язку з цим ми маємо бути готовими не лише до засилля уніфікації, згортання процесу самобутнього національно-культурного розвитку. Ми маємо бути готовими до прояву в Україні всіх негативних факторів глобалізації, починаючи від уніфікації, втрати національної своєрідності, прийнятого політичною елітою вічного відставання від світових лідерів в усіх сферах суспільного життя, аж до стрімкого наростання всіх екологічних проблем, характерних для додатків суб'єктів світового господарювання, у яких здійснюватиметься концентрація підприємств зі шкідливим виробництвом, на яких великі транснаціональні компанії здобуватимуть додаткові прибутки за рахунок економії коштів на нейтралізації шкідливих відходів виробництва. Д. Сорос при такому розвитку тенденцій справедливо вказує на втрату великою кількістю людей соціального захисту, на те, «що багатьох глобальні ринки поставили у становище ізгоїв», на нераціональний перерозподіл ресурсів, на фінансові кризи, що зазвичай сильніше вражають економіки країн, що розвиваються⁴.

Сьогодні, на базі вітчизняного наукового потенціалу, ми ще маємо можливість на рівноправних засадах взяти участь у міжнародному розподілі праці у сфері наукового суспільно значущого інфотворення. При збільшенні суспільної уваги до потреб вітчизняної науки, формуванні кваліфікованого суспільного запиту на вітчизняні наукові дослідження, при унормуванні дуже важливого питання ефективного впровадження наукового доробку в практику суспільного життя українська наука може бути не лише рентабельною для державного бюджету, а й стати вагомим джерелом його наповнення.

Крім того, розвиток потрібної нашому суспільству наукової діяльності стане локомотивом усього вітчизняного інформаційного виробництва, могутнім поштовхом до розвитку інформатизації в Україні саме в суспільно значущому сенсі. Створення умов для розвитку науки, лобювання її інтересів державою в міжнародному співробітництві може допомогти відстояти гідне місце наших учених у глобальному розділі праці, чим відкриє нові перспективи для утвердження національного престижу на міжнародній арені, сприятиме розвитку української нації та держави.

Беззаперечним при цьому є те, що для підвищення ефективності вітчизняної науки вона має трансформуватися згідно із запитамі інформаційного суспільства. Наукова інформація за оперативністю, актуальністю, формою своєї організації має співвідноситися з потребами інформаційного обігу сьогодення й потребує для цього технологічного оновлення та організаційного вдосконалення.

⁴ Д. Сорос про глобалізацію. – Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи». – 2002. – С. 19–20.

У руслі цього процесу останнім часом у нашому суспільстві активізувалася дискусія про співвідношення науки університетської та академічної, західної і вітчизняної моделі її розвитку. Каменем спотикання при цьому є розгляд перспектив науки фундаментальної та прикладної, про їх співвідношення в контексті реальних суспільних потреб і реальних можливостей держави для їх матеріально-технічного забезпечення. При цьому розвиток фундаментальної науки природно й закономірно пов'язується насамперед з функціонуванням Національної академії наук та академій галузевих.

Розвиток сучасної фундаментальної науки пов'язаний, проте, з однією істотною для економічних реалій сьогодення в Україні обставиною. Розвиваючись, власне, як ідеологія всього процесу виробництва наукової та, за великим рахунком, усієї іншої інформації постіндустріального суспільства, вона має реагувати на зростаючі виклики сучасності, що постають перед цим суспільством. У свою чергу, зростаюча складність завдань перед фундаментальними дослідженнями потребує постійного збільшення фінансування, сумірного з фінансуванням досліджень прикладних. Водночас віддача від фінансування фундаментальних досліджень проявляється лише після використання одержаних результатів у здобутках наук прикладних – як інноваційної діяльності. Відтермінована віддача при вкладенні коштів у такі проекти при цьому зовні не збігається, на перший погляд, із підходам, що диктуються ринковими механізмами господарювання. Однак, по-перше, це – лише на перший погляд, оскільки саме результати фундаментальних досліджень забезпечують прориви в усіх сферах суспільного життя. По-друге, ставлення до національної науки є переконливим критерієм ставлення до національного розвитку в Україні. Адже суспільство, що прагне розвитку, уникнути затрат на академічну науку не має можливості. Без її розвитку прикладні науки й науково-прикладна діяльність не зможе розвиватися, прогрес суспільства стає неможливим.

Якщо говорити про міжнародну практику, то сьогодні, по-перше, фінансування науки в достатній для її розвитку мірі здійснюють основні держави-глобалізатори та великі економічні структури, що з допомогою інноваційних технологій утверджують своє домінування в глобалізованому світі. По-друге, таке фінансування здійснюється міжнародним співтовариством для визначення принципово нових підходів до розв'язання актуальних загальноцивілізаційних проблем. По-третє, таке фінансування свідомо має здійснюватися державами й націями, що бачать свою перспективу у світовому розділі праці, готові до боротьби за достойне місце в новій світовій ієрархії інформаційного суспільства.

У контексті суспільної дискусії про напрями реформування української науки насамперед звертає на себе увагу спроба механічного перенесення організаційних принципів функціонування західної університетської науки на

український ґрунт, природно підтримувана зацікавленими відповідними структурами за рубежом. Лунають заклики про заміну вітчизняної академічної науки університетською. Однак у багатьох сферах суспільної діяльності ми вже мали нагоду переконатися, що сліпе копіювання зарубіжного досвіду, навіть дуже ефективного, у наших умовах не приносить очікуваного результату. Швидше, до такого результату ми прийдемо в нинішніх умовах у процесі тотальної університетизації вітчизняної наукової діяльності. Наявна в Українській державі система університетських установ склалася лише в останні десятиріччя. Ця система сьогодні справедливо критикується з огляду на якісні показники в її прямому призначенні – в освітній сфері, до того ж не має міцних традицій у сфері фундаментальної наукової діяльності. Переважна більшість цих навчальних закладів не змогла активно проявити себе в забезпеченні суспільства інноваційними технологіями, суспільно значущими науковими розробками. Власне, такі цілі й не були пріоритетними. І це зрозуміло. Фінансово малозабезпечені, порівняно із західними, українські університети мають можливість проводити науково-прикладні дослідження, виконувати замовні проекти лише з метою поліпшення (хоча б якоюсь мірою) умов свого існування, і такий вимушений підхід не можна засуджувати. Однак він і не дає змоги вести планомірну наукову роботу, тим більше стосовно організації фундаментальних досліджень. Можна з певністю говорити про те, що сьогодні університетська наука ще не готова до підтримки всесвітньовідомих наукових традицій науки академічної на рівні вимог інформаційного суспільства.

Вітчизняна академічна наука за браком фінансування, без підтримки держави й зацікавленого державного інтересу, орієнтованого в кращому разі лише на сяке-такє полагодження перманентної суспільної кризи, лише втрачає визнані світом наукові традиції, втрачає темп свого розвитку в умовах сучасної дійсності. Усе це відбувається в той час, коли загальносуспільне значення сучасної науки, значення продукування наукової інформації в умовах інформаційного суспільства непинно зростає. І тому, якщо говорити про перспективи академічної науки, слід також говорити про безсумнівну потребу перегляду в ставленні до неї органів державної влади, що опікуються національним інтересом, у суспільній потребі істотного коригування й усвідомлення значення національної науки для України, а також до її розвитку в сучасних умовах.

Водночас, очевидно, ми підходимо до необхідності переходу від багаторічних дискусій на тему реформування академічної науки до конкретних кроків на цьому шляху. Дискусії вказують на беззаперечну необхідність наближення наукової діяльності до насущних потреб суспільства, необхідність наукових установ проявляти ініціативу у вивченні актуальних проблем суспільного розвитку та пропонувати свої можливості для їх розв'язання, актуалізації досліджень у виробленні ефективної стратегії національного

розвитку в умовах глобалізації й розвитку процесів становлення інформаційного суспільства, конкурентоспроможних рішень на ринку наукової інформації. Українська наука має стати надійною підмогою українській нації та держави в процесі їхнього розвитку в сьогоденні.

При цьому, однак, головне криється в підході. Існує вже чимало пропозицій стосовно безпосередньо ходу реформування, вивчено чимало зарубіжних зразків цього процесу. Насторожує при цьому те, що в наш час вистачає революціонерів-реформаторів, готових ігнорувати національну наукову традицію, наукові школи, забути всі вітчизняні здобутки в науці задля революційного розгрому всього минулого, задля власного самоутвердження, як це вже добре відомо нам з не такої вже давньої історії України. Процес пішов...

І створюється враження, що цей процес сьогодні орієнтований лише на ситуативні обставини та певний майновий інтерес реформаторів. Ідеї, що висувуються для розв'язання проблеми, як правило, перебувають за межами орієнтирів нового, ще не досить добре вивченого інформаційного суспільства, що вже, проте, стало для нас дійсністю. Водночас завершення дискусії стосовно долі української науки має дати відповідь на принципово важливе й патріотичне у своїй суті питання. Питання не лише до діючої нині влади, а й усієї політичної еліти України в цілому: чи потрібна національна наука в сукупності її фундаментальної і прикладної складових нашому суспільству? Власне, відповідь на це питання дасть уявлення про те, чи хоче бачити українську перспективу в інформаційному суспільстві вітчизняний політикум.